

* * *

Sprawozdanie z konferencji krajowej *Staropolski ogląd świata – sarmackie kody kulturowe* (Wrocław 22–23 czerwca 2016)

Od 2004 roku historycy z najważniejszych ośrodków naukowych w Polsce i z zagranicy spotykają się we Wrocławiu, aby dyskutować na temat postrzegania i adaptacji rzeczywistości przez mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku. Głównym pomysłodawcą wspomnianego wydarzenia naukowego był i jest nadal prof. dr hab. Bogdan Rok. Wszystkie obrady *Staropolskiego oglądu świata* owocują recenzowaną publikacją naukową obejmującą wygłoszone w jej trakcie referaty¹.

W 2016 roku, zgodnie z kilkunastoletnią tradycją, w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego została zorganizowana kolejna konferencja naukowa, której hasłem przewodnim był *Staropolski ogląd świata – sarmackie kody kulturowe*, sesja odbyła się w dniach 22–23 czerwca 2016 roku. Głównym organizatorem i pomysłodawcą podjętej w czasie obrad problematyki był dr hab. Filip Wolański (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego). Natomiast cel sesji stanowiło podjęcie refleksji na temat możliwości wykorzystania przez historyków w swoich badaniach kategorii kodu kulturowego, który potraktowany mógł być m.in. jako przejaw myśli językoznawczej z zakresu szeroko rozumianej teorii komunikacji i teorii kultury oraz interpretacji antropologicznej. Można potraktować więc kod kulturowy jako pewien wzorzec zachowania czy postaw, a także kryteria oceny.

W konferencji wzięło udział niemal trzydziestu historyków z ośrodków naukowych z całej Polski (Warszawa, Poznań, Toruń, Kraków, Opole, Zielona Góra, Katowice, Wrocław), a także z zagranicy (Charków, Mińsk). W obradach brało także udział kilku badaczy bez referatu, którzy aktywnie uczestniczyli w dyskusji, w tym gronie znaleźli się: prof. dr hab. Waldemar Kowalski (Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach), dr hab. Adam Perłakowski (Instytut Historii Uniwersytetu Jagiel-

¹ Rok, Bogdan, i Filip Wolański, red. 2004. *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji, Wrocław 23–24 października 2004*. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii; Wolański, Filip, i Robert Kołodziej, red. 2009. *Staropolski ogląd świata. Rzeczpospolita między okcydentalizmem a orientalizacją. Przestrzeń kontaktów*. T. 1. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek; Wolański, Filip, i Robert Kołodziej, red. 2009. *Staropolski ogląd świata. Rzeczpospolita między okcydentalizmem a orientalizacją. Przestrzeń wyobrażeń*. T. 2. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek; Rok, Bogdan, i Filip Wolański, red. 2011. *Staropolski ogląd świata. Tożsamość i odmienność*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek; Rok, Bogdan, i Filip Wolański, red. 2013. *Staropolski ogląd świata. Kultura staropolska – poszukiwanie sacrum odnajdywanie profanum*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

łońskiego w Krakowie), dr hab. Dariusz Rolnik (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach), dr hab. Tomasz Wiślicz, prof. IH PAN (Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie), dr Andrzej K. Link-Lenczowski (Instytut Judaistki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie) oraz mgr Artsiom Nazarenka (Fakultet Historyczny Uniwersytetu Państwowego w Mińsku).

Konferencję otworzył prodziekan Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych UW r prof. dr hab. Przemysław Wiszewski oraz organizatorzy, którzy przedstawili główne założenia przyświecające spotkaniu. Podczas pierwszej sesji wysłuchano trzech referatów. Pierwszy z nich wygłosiła prof. dr. hab. Christine Moisan-Jabłoński (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), dotyczył badań nad symboliką religijnego malarstwa polskiego doby baroku. Autorka, korzystając z prezentacji multimedialnej, podjęła próbę zdefiniowania kodu kulturowego i jego wykorzystania w staropolskiej sztuce sakralnej. W wystąpieniu prof. dr. hab. Bogdana Roka (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) została podjęta analiza, w świetle diariuszy sarmackich, relacji interpersonalnych nawiązywanych w czasie podróży traktowanych jako sfery komunikacji międzykulturowej. Obrady sesji zakończył dr Serhij Sieriakow (Instytut Historii Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego), wygłaszając referat nt. *Kwestia tożsamości kulturowej szkolnictwa jezuickiego w polskiej historiografii XIX–początku XX st.*

W kolejnej sesji jako pierwszy wyniki swoich badań zaprezentował dr hab. Maciej Forycki, prof. UAM (Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), który omówił rodzaje kodów bromatologicznych używanych w okresie staropolskim. Następnie zaprezentowania relacji pomiędzy sarmatami-braćmi podjął się doc. dr Stepan Zaharkiewicz (Instytut Historii Uniwersytetu Państwowego w Mińsku), a swoje rozważania oparł na wspomnieniach Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko” i jego brata Hieronima Floriana. Ukazał specyfikę kulturową relacji łączących szlachtę, w tym zwłaszcza w wymiarze kodów kulturowych ujawniających się przy okazji związków magnata z jego klientelą. Dr hab. Piotr Badyna (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) poświęcił swój referat problematyce postrzegania przyrodyżywionej przez społeczeństwo Rzeczypospolitej w okresie staropolskim.

W czasie kolejnej części obrad czterech prelegentów skupiło swoje rozważania wokół XVIII-wiecznej literatury, poetyki i kazań. Dr Agata Roćko (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie) podjęła się kwestii omówienia znaczenia imiennowej symboliki w świetle wybranych dzieł poetyckich. W referacie zatytułowanym *Koźmian i Wężyk o literaturze, czyli o zmianie i trwaniu w kulturze* dr Wiesława Duży (Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie) przedstawiła krótką analizę porównawczą pamiętników i korespondencji dwóch przedstawicieli oświeceniowego życia literackiego, Kajetana Koźmiana i Franciszka Wężyka. Odwołując się do fenomenologicznego ujęcia kodów kulturowych według Alfreda Schutza i zagadnień związanych z „wyposażeniem umysłowym” omawianych przez Luciena Febvre’a, prelegentka starała się wyjaśnić długie trwanie kodów kulturowych, które przejawiało się w twórczości obu klasyków. Dr Mariusz Sawicki (Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego) mówił o postrzeganiu odrębności sposobów na czary i czarownice na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Podstawą wystąpienia było nieznanne dotąd kazanie pochodzące najprawdopodobniej z przełomu XVII i XVIII wieku. Mgr Justyna Bąk

(Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) w referacie nt. *Zjawisko melancholii w kulturze doby staropolskiej. Dziedzictwo wyobrażeń, kaznodziejskie interpretacje* omówiła kwestie postrzegania smutku w kategorii grzechu w świetle wybranych kazań.

Ostatnią sesję pierwszego dnia obrad otworzyło wystąpienie prof. dr. hab. Dariusza Dolańskiego (Instytut Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego), poświęcone problematyce postrzegania Afryki jako kontynentu i pojęcia afrykańskość jako rodzaju kodu kulturowego w świetle piśmiennictwa staropolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem pamiątek, diariuszy podróży i kompendiów geograficznych. W referacie ukazano funkcjonowanie w kulturze staropolskiej m.in. takich pojęć, jak: Murzyn, Afryka czy egzotyki reprezentowanej przez pochodzące stamtąd zwierzęta. Dr Anna Markiewicz przedstawiła opis siedemnastowiecznego Paryża w świetle diariuszy podróży. Ze główną podstawę wystąpienia posłużyły jej wspomnienia Jana Michała Kossowicza, który podróżował po Europie w latach 1682–1688. Kolejny przedstawiony referat dotyczył przygód XVIII-wiecznego dyplomaty polskiego Szymona Corticelli'ego, którego życiorys i współpracę z sarmatami barwnie przedstawił prof. dr hab. Dariusz Nawrot (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach). Obrady zakończył mgr Patryk Kurzyński (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) wystąpieniem stanowiącym próbę analizy zachowań oraz postaw staropolskich legatów udających się do Stambułu w XVIII wieku w świetle wybranych relacji poselskich.

W drugim dniu obrad, 23 czerwca, tematyka pierwszej sesji dotyczyła głównie roli i znaczenia członków rodziny staropolskiej w życiu politycznym i prywatnym w dawnej Rzeczypospolitej. Ważną częścią panelu była dyskusja nad postawą oraz autorytetem kobiet w XVII i XVIII wieku oraz kodem kulturowym przekazywanym w diariuszach podróży. Pierwszy referat przedstawiła dr hab. Aleksandra Skrzypietz (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach), w którym opisała trudy, bóle i radości związane z macierzyństwem żony króla Jana III Sobieskiego, Marii Kazimiery d'Arquien. Następnie dr hab. Adam Kucharski (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) podjął się omówienia kwestii kodów kulturowych używanych w staropolskich diariuszach podróży, a jako główna podstawa źródłowa posłużyły mu wspomnienia Józefa Stanisława Sapiehy z 1740 roku. Celem autora było uporządkowanie norm, wzorców i pojęć, którymi posługiwali się dawni peregrynanci. Mgr Olga Świerkot (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) skupiła swoje rozważania się na próbie zdefiniowania zagadnienia kobiecego gustu i jego recepcji w czasach saskich. W oparciu o sylwetkę Joanny Lubomirskiej von Stein rozważała, na ile jej upodobania kulturalne są efektem powszechnie obowiązujących norm, a na ile wyrazem jej wrażliwości. Mgr Aleksandra Ziober (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) na podstawie źródeł epistolograficznych przedstawiła znaczenie, pozycję i relacje z ojcem i braćmi marszałka wielkiego litewskiego Jana Stanisława Sapiehy. Ostatni referat pt. *Postawy polityczne kobiet z rodzin magnackich w okresie staropolskim. Propozycja kwestionariusza badawczego do korespondencji oraz ego-dokumentów z epoki* wygłoszony został przez mgr Dorotę Wiśniewską (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego), którego główną podstawą źródłową były egodokumenty. Głównym celem prelegentki było stworzenie kwestionariusza umożliwiającego analizę postaw politycznych polskich arystokratek i ich porównanie z tymi charakterystycznymi dla kobiet z warstw uprzywilejowanych w Europie.

W trakcie ostatniej sesji konferencji wystąpiło pięciu prelegentów. Dr Jakub Węglorz (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) swoje rozważania skupił na relacjach pacjentów z lekarzami. Głównym zagadnieniem poruszonym przez dr. Węglorza była problematyczność wzywania medyków, ich mała dostępność dla społeczeństwa staropolskiego oraz domowe metody leczenia. Dr Bernadetta Manyś (Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) poddała analizie diariusz kościoła św. Janów w Wilnie z 1742 roku, który potraktowała jako nośnik kodów kulturowych. Autorka skupiła się głównie na opisie obchodów świąt w Kościele katolickim. Dr hab. Filip Wolański (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) wygłosił referat pt. *W poszukiwaniu wspólnego języka – sarmatyzacja staropolskiego kaznodziejstwa epoki saskiej*, w którym przedstawił ewolucję kodów kulturowych stosowanych w kazaniach pierwszej połowy XVIII wieku oraz ich adaptację i percepcję w społeczeństwie Rzeczypospolitej. Wystąpienie dr hab. Leszka Ziátkowskiego, prof. UWr (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego), dotyczyło problemu postrzegania Żydów na Śląsku w niemieckim kręgu kulturowym. Autor swoje rozważania skupił głównie na analizie stereotypów, wyobrażeń i pojęć, którymi starano się skategoryzować i opisać polskich Żydów. Obrady zakończył referat mgr. Jacka Szymali (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego), który w interesujący sposób przedstawił ewolucję wyobrażeń na temat hetmana Bohdana Chmielnickiego, za podstawę analizy posłużyły trzy dzieła powstałe od XVII do XX wieku: Grafika Hondiusa (1651 r.), pomnik w Kijowie (1888 r.), film *Hetman* (2015 r.).

Konferencję podsumowali prof. dr hab. Bogdan Rok oraz dr hab. Filip Wolański, podkreślając potrzebę poszukiwania przez historyków sposobów definiowania i adaptacji do swoich potrzeb warsztatowych pojęcia kodu kulturowego. Wydaje się, że konferencja zorganizowana przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego osiągnęła swój cel i zachęciła historyków zajmujących się różnymi aspektami kultury społeczeństwa staropolskiego do refleksji związanej z możliwościami wykorzystania kategorii kodu kulturowego. Konferencja dzięki rzetelnym wystąpieniom i wartościowej dyskusji wyznaczyła nowe obszary badawcze oraz pola potencjalnej polemiki naukowej. Co ważne, plonem obrad ma być również publikacja pokonferencyjna.

Aleksandra Ziober